

PROSTOR

23 [2015] 2 [50]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
23 [2015] 2 [50]
195-470
7-12 [2015]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

314-323 **TIHOMIR JUKIĆ**
FEĐA VUKIĆ

RAZVOJNA PERSPEKTIVA ŽADRA
POVIJESNA SREDIŠTA, SUVREMENI GRAD
I ODRŽIVI TURIZAM

PRETHODNO PRIOPCENJE
UDK 711.4/379.8:910.4 (497.5 ZADAR)*20"

DEVELOPMENT PERSPECTIVE OF ŽADAR
HISTORIC NUCLEI, MODERN CITY
AND SUSTAINABLE TOURISM

PRELIMINARY COMMUNICATION
UDC 711.4/379.8:910.4 (497.5 ZADAR)*20"

SL. 1. PRIKAZ INTERESA RAZLIČITIH KORISNIKA ZADARSKOGA POLUOTOKA: NAJČEŠĆI CILJEVI KRETANJA STANOVNIKA ŽADRA, TURISTA, KAO I STANOVNIKA OKOLNIH OTOKA KOJI DOLAZE CILJANO U ŽADAR, NA POLUOTOK, OBAVITI NEKU OD SVOJIH POTREBA (OZNAČENE INTENZIVNA, PRIJELAZNA I INTIMNA ZONA TE PRIJELAZNE TOČKE)

FIG. 1. VISITORS TO ŽADAR HAVE DIVERSE INTERESTS WHEN VISITING THE PENINSULA: THE MOST COMMON ROUTES OF ŽADAR'S INHABITANTS, TOURISTS AND PEOPLE FROM NEARBY ISLANDS WHO COME TO ŽADAR FOR SOME REASON (INTENSIVE, TRANSITIONAL AND PRIVATE ZONES MARKED, AND TRANSITION POINTS)

TIHOMIR JUKIĆ, FEĐA VUKIĆ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
STUDIJ DIZAJNA
HR – 10000 ZAGREB, FRANKOPANSKA 12
tihomir.jukic@arhitekt.hr
fvukic@arhitekt.hr

PRETHODNO PRIOPCENJE

UDK 711.4/379.8:910.4 (497.5 ZADAR)“20”

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 16. 11. 2015. / 7. 12. 2015.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
SCHOOL OF DESIGN
HR – 10000 ZAGREB, FRANKOPANSKA 12
tihomir.jukic@arhitekt.hr
fvukic@arhitekt.hr

PRELIMINARY COMMUNICATION

UDC 711.4/379.8:910.4 (497.5 ZADAR)“20”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 16. 11. 2015. / 7. 12. 2015.

RAZVOJNA PERSPEKTIVA ZADRA POVIJESNA SREDIŠTA, SUVREMENI GRAD I ODRŽIVI TURIZAM

DEVELOPMENT PERSPECTIVE OF ZADAR HISTORIC NUCLEI, MODERN CITY AND SUSTAINABLE TOURISM

ODRŽIVI TURIZAM
POVIJESNA JEZGRA
PROSTORNI IDENTITET
ZADAR

SUSTAINABLE TOURISM
HISTORIC NUCLEUS
SPATIAL IDENTITY
ZADAR

Članak razmatra posebnosti urbanog razvitka povijesnoga središta grada suočenog s fenomenom turizma, potom tematizira mijene tijekom industrijske modernizacije, upućujući na djelomično kontrolirano širenje grada i izgrađene strukture izvan gradskog središta. Kao važan aspekt sagledavanja koncepta planerskih aktivnosti uzima se u obzir i fenomen identiteta grada, odnosno percepcija lokalnih kulturnih i povijesnih vrijednosti od samih građana.

This paper examines the town's historic nucleus in the context of its urban development and growing tourism industry. It analyzes changes brought about by industrial modernization with emphasis on a partially controlled town expansion and construction beyond the borders of its central area. Urban identity, i.e. the local cultural and historical values as they are perceived by the citizens themselves, is considered vital for the concept of strategic planning.

UVOD¹

INTRODUCTION

Svaki je grad moguće shvaćati teorijski i planerski, kao u kakvoj laboratorijskoj eksperimentu, ali graditi ga i razvijati moguće je tek u onoj dimenziji koja je teško u potpunosti svodljiva na pravila, a riječ je o dinamici života i povijesnim okolnostima koje grad kao skupina pojedinaca nasljeđuje. Iskustvena i baštinska dimenzija vrlo su važne jer su u povijesnim središtima suvremenih gradova dio svakodnevnoga životnog protokola, dio iskustva življenja u okruženju nakupljenih slojeva, a kroza stalne pokušaje stvaranja novih i povoljnijih okolnosti za život.

Vjerojatno ne treba posebno elaborirati koliko je ta svakodnevna interpretativna aktivnost prisutna u središtu Zadra, na njegovu poluotoku koji je postao i sinonim za središte.

Stjecajem okolnosti to je današnje središte (a veći dio povijesnog vremena – utvrđeni grad) u nekoliko navrata pretrpjelo destrukciju urbanog tkiva, a koje je inače raslo logikom svakodnevnog života. To je tipična karakteristika urbanoga konteksta Zadra koji se stalno mijenja, grad se širi i zauzima sve veći prostor, te povijesno gradsko središte doživljava svoju značajnu funkcionalnu, a u manjoj mjeri strukturalnu preobrazbu. Prostor, najvećim dijelom prije korišten za stanovanje, pod pritiskom rentijerskih interesa i povećanih prihoda od turizma postupno preuzima turističke sadržaje. Stanovi se pretvaraju u apartmane i hostele, a stanovništvo poluotoka postupno se seli izvan njega. Sindrom Du-

brovnika, grada koji ljeti gotovo funkcionira kao turistička maketa, u manjoj mjeri možemo pratiti i u Zadru. Komparacijom digitalnih karata s iskazanim kategorijama korištenja poluotoka iz 1989. (prije Domovinskog rata) i onih s podacima iz 2014. godine mogu se utvrditi procesi i intenzitet promjena. Ključno pitanje u pristupu održivom životu u povijesnim središtima, a ovdje motrenog na primjeru Zadra, jest: može li se ta održivost osigurati samo intervencijama unutar povijesnoga središta koje je turistički najinteresantnije ili povijesnu jezgru treba shvaćati kao integralni dio cjeline za ukupni razvoj grada? Istraživanja u potrazi za odgovorom potrebno je nastaviti na svim razinama i na svim relevantnim temama, kako bi odvijanje svakodnevnoga života u povijesnom središtu grada i zahtjevi turističke konjunktore mogli teći paralelno, a da jedno ne šteti drugome.

ODNOSI SUVREMENOGA I POVIJESNOGA GRADA

RELATIONSHIP BETWEEN THE MODERN AND THE HISTORIC TOWN

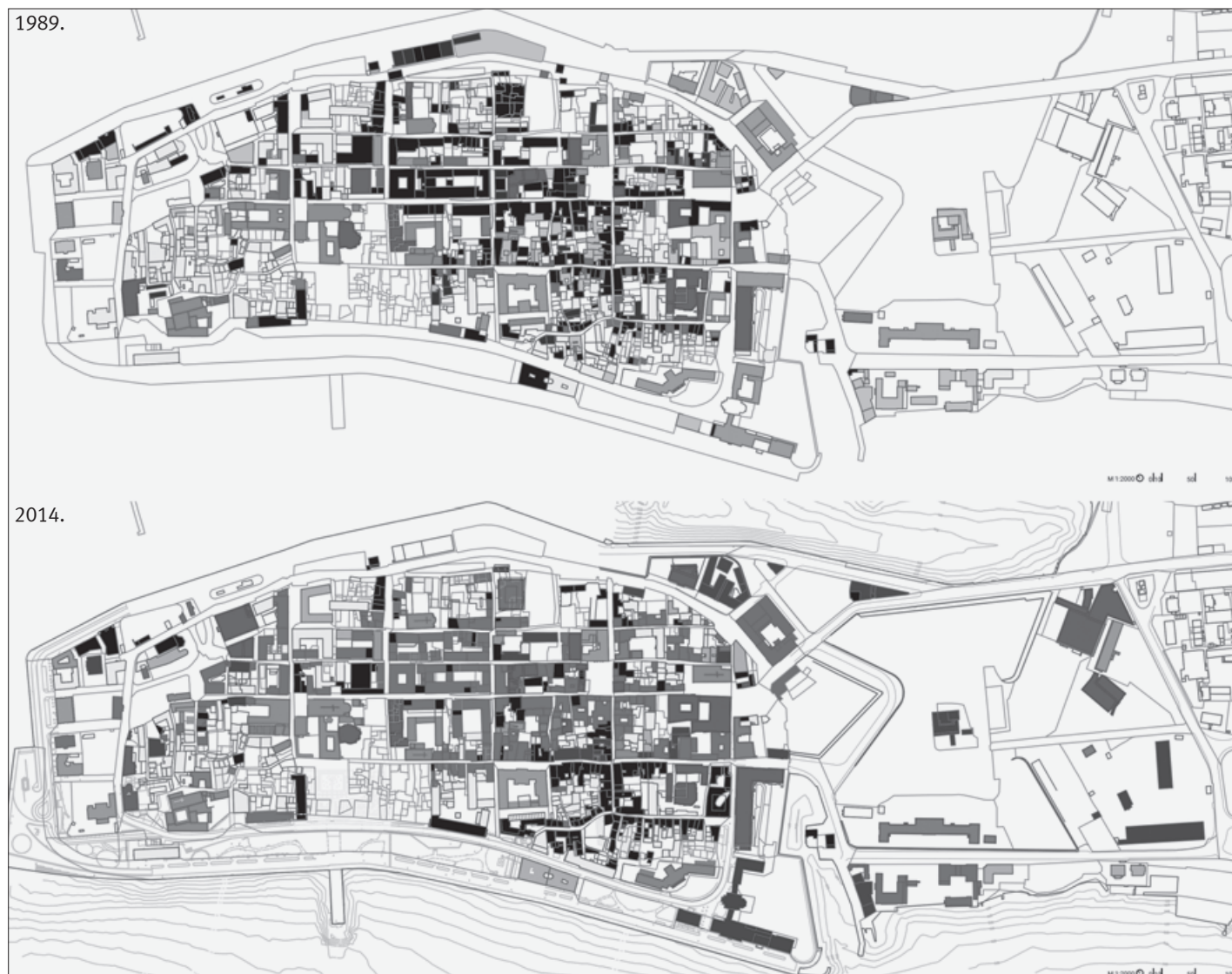
Posljednjih dvadesetak godina, otkad su ratne aktivnosti prestale, središte Zadra se obnavlja i vraća se mirnodopskim aktivnostima u tranzicijsko vrijeme, kad je malošto preostalo od nekadašnje industrijske proizvodnje, pa se i poluotok pomalo pretvorio u ljetno turističko središte. Istovremeno, grad se tijekom sezdesetak godina ekstenzivno širio, a u posljednjih desetak godina na rubovima novoizgrađene strukture nastale su nove točke privlačenja socijalnih događanja – trgovački centri.

U središtu je povijesni grad sa svim svojim prednostima i manama, ali savršen za turiste koji ovdje proborave tek koji dan i dožive ga kao kulisu. Oko središta je novi grad s točkama kondenziranih komercijalnih atrakcija koje se domaćem stanovništvu nude cijelu godinu. Stoga, naravno, poluotok izvan sezone ne živi punim životom i posve je jasno da stanovnici središta grada nemaju normalan život tijekom turističke sezone.

Od prije nekih desetak godina nastali su snažni turistički atraktori na sjeverozapadnom kutu poluotoka – Morske orgulje i Pozdrav suncu. Na simboličkoj razini taj je dio povijesnoga središta postao gotovo amblem novoga života grada, no danas je vrlo izgledno da će zadarski poluotok trebati početi

¹ Članak je nastao na Arhitektonskom fakultetu u sklopu rada na znanstvenom projektu *Heritage Urbanism* koji financira Hrvatska zaklada za znanost i znanstvenog istraživanja na projektu *Razvojni potencijal javnog prostora gradova Hrvatske* financiranog od strane Sveučilišta u Zagrebu.

² Istraživanja su obavljena na Arhitektonskom fakultetu u sklopu kolegija Radionica urbanizma pod vodstvom prof. dr.sc. Tihomira Jukica i asistentice Kristine Perkov.

shvacati cjelovito i da će revitalizaciji gradskog središta trebati nove ideje.

Svi dijelovi zadarskoga poluotoka nisu doživjeli preobrazbu na isti način, a u cjelini nije u potpunosti jasan koncept urbane rekonstrukcije. Neki su dijelovi potpuno zapušteni i nisu atraktivni ni za stanovnike ni za turiste (Sl. 1.).

Provedena istraživanja u sklopu urbanističke radionice na Arhitektonskom fakultetu² pokazala su različite interese različitih korisnika, a sve je to objedinio sumarni grafički prikaz.

Rezultati radionice prezentirani su na izložbi u Zadru u Kneževoj palači (prosinac 2014.), a pripremljeni su i za tisak u vidu publikacije. Tom je prigodom održan i okrugli stol. Projekt je proveden u suradnji s Udruženjem arhitekata Zadra [ZDA], Županijskim zavodom za prostorno uređenje te uz potporu Grada Zadra i tvrtke Aco. U projektu je sudjelovao i veći broj stručnjaka iz različitih područja, i to kao gosti ili predavaci.

Istraživani su pojedinačni interesi odnosno najčešći ciljevi kretanja stanovnika koji žive izvan poluotoka, turista, kao i stanovnika okolnih otoka koji dolaze ciljano u Zadar (na poluotok) obaviti ono što ne mogu riješiti na otoku (administrativne poslove, sud, katastar, kultura itd.). Preklapanjem tih slojeva različitih informacija evidentirana su na poluotoku područja manjeg, srednjeg ili većeg intenziteta korištenja. Ona se mogu dovesti u direktnu vezu s atraktivnošću i uređenošću pojedinih dijelova poluotoka, a posredno i s potencijalnim mjestima poželjnih intervencija.

Kako bi se napravio plan i predložila strategija preobrazbe poluotoka te predložile pojedine akcije i aktivnosti, trebalo je prvo snimiti postojeće stanje, utvrditi ciljeve i na temelju toga predložiti intervencije u prostoru. Posljednje detaljno i cjelovito istraživanje poluotoka

SL. 2. KORISTENJE PRIZEMLJA ZGRADA ZADARSKOGA POLUOTOKA: USPOREDBA PODATAKA IZ 1989. I 2014. – UOCENI SU PROCESI I INTENZITET PROMJENA

FIG. 2. USE OF GROUND-FLOOR LEVELS OF THE BUILDINGS ON THE PENINSULA: DATA COMPARED FROM 1989 AND 2014. PROCESSES AND INTENSITY OF CHANGES ARE MARKED.

SL. 3. REKONSTRUKCIJA PUVIJSNE ULICE KAO NOVE TURISTIČKE ATRAKCIJE ZADARSKOGA POLUOTOKA: PRIKAZ VREMENSKE LENTE I PROJEKTA

FIG. 3. RECONSTRUCTION OF A HISTORIC STREET AS A NEW TOURIST ATTRACTION OF ZADAR: CHRONOLOGICAL CHART AND PROJECTS

obavljeno je 1989. godine. Da bi se istražilo razdoblje od tada, detaljno istraživanje i novu snimku napravili su studenti u sklopu radionice. Snimljen je i istražen cijeli poluotok, a rezultati ilustriraju sljedeće kategorije:

- korištenje prizemlja
- korištenje gornjih katova
- visina i katnost
- promet (u kretanju, mirovanju, javni...).

Usporedbom istih informacija s onima iz 1989. g. uočeni su procesi i intenzitet promjena koji su poslužili kao polazišta za određivanje programa za predložene projekte preobrazbe – određene su teme i predložene lokacije pojedinih projekata. Upravo ti projekti trebali bi izazvati reakciju građana i stručnjaka, participaciju građana i njihovo uključivanje u postupak utvrđivanja stvarnih ciljeva i programa preobrazbe poluotoka (Sl. 2.).

No, to je samo prvi korak jer cjelovito sagledavanje preobrazbi vezano je za njihovo cjelovito shvaćanje u kontekstu kvalitativne promjene cjelokupnoga gradskog prostora, te se procesi koji se odvijaju na poluotoku ne bi trebali promatrati izdvojeno od preostalog dijela grada. Ne treba zaboraviti da i turisti radije posjećuju gradove u kojima je prisutan i vidljiv svakodnevni život³, a ne gradove kuliše, jer je on dio njihova identiteta.⁴ Turisti putuju sve više, a borave sve kraće, i to u potrazi za sadržajima koji su bitno drukčiji od logike nekadašnjega masovnog turizma koji nudi isto iskustvo za velik broj korisnika.

ZADAR PRIJE I TIJEKOM INDUSTRIJSKE MODERNIZACIJE I TURIZAM KAO (JEDINI?) GENERATOR PROBLEMA

ZADAR BEFORE AND DURING INDUSTRIAL MODERNIZATION AND TOURISM AS (THE ONLY?) GENERATOR OF PROBLEMS

Zadar je do Domovinskoga rata 1990., uz aktivnu turističku djelatnost, bio jedno od jačih industrijskih središta u srednjoj Dalmaciji.

Promjene u gospodarskoj strategiji grada nastale kao odraz industrijske modernizacije, kao i ekonomska tranzicija nakon osamostaljenja države Hrvatske, rezultirali su propadanjem važnih zadarskih gospodarskih subjekata (Bagat, SAS...), ali i pražnjenjem bivših vojarni u širem gradskom središtu. Sve te napustene lokacije postale su poligoni propitivanja novih scenarija za budućnost Zadra, koji će postati i nove točke u identitetskoj mapi Zadra.

Najcesće se turizam i turistička djelatnost spominju kao jedini krivci za procese koji se odvijaju u povijesnom dijelu Zadra i koji vode k postupnom preseljenju stalnoga stanovništva u druge dijelove grada, i to kako bi napravili mjesta za hostele i apartmane.⁵

Turistička djelatnost, međutim, nije jedini uzrok ili generator promjena u povijesnoj jezgri Zadra. Ne treba zanemariti i druge činitelje i pojave, kao što su:

- povećanje interesa turista za urbana područja, ponajprije gradove s povijesnim središtima;
- mobilnost turista i dostupnost destinacija;
- visoke cijene zemljišta, a time i cijene stanova;
- relativno malen udio slobodnih zemljišta/parcela u vlasništvu grada (...kako bi aktivnije kontrolirao i utjecao na promjene);
- kompleksnost, dugotrajnost i skupoća rekonstrukcije povijesnoga središta u odnosu na gradnje na neizgrađenom terenu;
- neadekvatni i nedostatni sadržaji potrebni za visok standard življenja u povijesnoj jezgri;
- sustavno premještanje važnih funkcija iz gradskog središta bitnih za živost i aktivnosti u gradu (dijela Sveučilišta, trajektne luke, dijela sadržaja u obližnje trgovačke centre – Relja i Supernova).

Prateći suvremene trendove u turizmu moglo bi se doći do zaključka da je potrebna bolja verifikacija prirodne i kulturne baštine, kao i drukčiji način njihova prezentiranja i uključivanja u svakodnevne procese korištenja. S druge strane, potrebno je zadovoljiti potrebe turista tijekom njihova kratkog boravka u gradu. Usto potrebno je osigurati raznolikost sadržaja, ostvariti njihovu diverzifikaciju i lokalnu

TABL. I. PODACI O GODIŠNJEM POVEĆANJU TURISTIČKIH DOLAZAKA I NOĆENJA ZA VEĆE DALMATINSKE GRADOVE S POVIJESNIM SREDIŠTEM I AKTIVNIM GRADSKIM ŽIVOTOM ZA RAZDOBLJE 2014./2013. IZ PODATAKA JE VIDLJIVO DA SE GODIŠNJI PORAST DOLAZAKA TURISTA U VEĆE DALMATINSKE GRADOVE KREĆE OD 8 DO 20%, A POVEĆANJE BROJA NOĆENJA OD 5 DO 21%.

TABLE I. ANNUAL INCREASE OF TOURIST ARRIVALS IN MAJOR DALMATIAN CITIES WITH HISTORIC NUCLEI AND ACTIVE URBAN LIFE FOR 2014/2013. ANNUAL INFUX OF TOURISTS IN MAJOR DALMATIAN CITIES RANGES BETWEEN 8 AND 20% WITH INCREASE OF NIGHT STAYS BETWEEN 5 AND 21%.

Grad	Indeks rasta 2014./2013.	
	Dolasci	Noćenje
Zadar	113,7	108,8
Sibenik	108,4	105,5
Trogir	114,4	118,1
Split	119,9	121,4
Dubrovnik	111,6	108,8

³ I za ostale dalmatinske gradove turisti pokazuju sve veći interes. Tako se često kao primjer ističe Split u kojem je udvostručen broj noćenja u razdoblju od 4 godine. [https://hr.wikipedia.org/wiki/Turizam_u_Hrvatskoj]

⁴ O značajnom porastu broja turista u gradovima govore podaci Državnog zavoda za statistiku iz proteklog razdoblja (Priopćenje, Zagreb, 11. veljače 2015., 2015 broj: 4.3.2.). Kako još nisu poznati podaci za 2015., dani su podaci o povećanju broja dolazaka i noćenja u većim dalmatinskim gradovima koji imaju prepoznatljivo povijesno središte, a za razdoblje 2014./2013. [http://www.mint.hr/UserDocImages/4-3-2_dzs_%202014.pdf]

prepoznatljivost. Turistima treba povijesno središte ponuditi kao izrazito vitalan dio grada u kojem se život stanovnika skladno nadopunjuje s turističkom djelatnošću. Saznanje o lokalnom životu, personaliziranje turizma, isticanje posebnosti te bogatiji i raznovrsniji sadržaji preduvjet su kvalitetnije turističke valorizacije i korištenja povijesnoga gradskog središta. Iz tog je razloga Zadru potrebno cjelovito sagledavanje gradskog prostora jer jedino u sklopu cijeloga urbanog sustava moguće je riješiti i aktualne probleme povijesnoga središta. Potrebno je podići kvalitetu i učinkovitost cjelokupnoga gospodarstva, a time posredno i kvalitetu života u gradovima.⁵ Neophodno je zaštititi identitet i kulturu, ali paralelno s time stvarati i nove vrijednosti. Novije intervencije u javnome prostoru gradskog središta pokazuju neke mogućnosti inovacija u zatečenom stanju (Sl. 3.).

IDENTITET GRADA KAO KULTURNI I GOSPODARSKI FENOMEN

IDENTITY OF A CITY AS A CULTURAL AND ECONOMIC PHENOMENON

Gljučan element urbanosti i svakodnevnog života jest i identitet grada, kako prije i tijekom industrijske modernizacije tako i danas, u doba tranzicijske deindustrijalizacije. Identitet je ključni simbolički konstrukt društvenosti i zajedničkog života u gradu, koji kao rezultantu daje opću sliku, a nerijetko se danas koristi i kao projektni alat sustavne gradnje idejne predodžbe o zajednici.⁷

Vrlo često toponimi grada postaju i simboličke vrijednosti, dakako – u projekciji dionika u vezi s određenim događajima, memorijom, protokolima vezanim za ta fizička mjesta, kako prije tako i tijekom industrijske modernizacije.⁸ Na taj se način stvara kognitivna mapa grada, a toponimi modernosti zajedno s predmodernima čine repere stvorene u percepciji građana – na tragu teorije Kevina Lyncha o percepciji grada.⁹ Upravo je Lynch početkom šezdesetih, kada je u Zadru u punom tijeku obnova bombardiranjem uništenoga poluotoka, utemeljio ne samo pojam *wayfindinga* (ono što se danas standardno naziva urbana signalistika) nego i kognitivne temelje za prakticiranje suvremene urbane participativnosti, odnosno demokracije u naj-

5 Dokaz su tome statistički podaci Turističke zajednice Zadra o povećanju broja lezajeva u razdoblju od 2011. do 2015. (Tabl. II.) s petogodišnjim porastom od 1220%, s registriranih 90 turističkih postelja u 2011. do 1100 postelja u 2015.

6 GAVRANOVIC, 2015: 18-19

7 VUKIĆ, 2013.

8 GOBE, 2002.

9 LYNCH, 1960.

10 ROWE, KOETTER, 1984.

11 VUKIĆ, 2006: 69

SL. 4. DEFORTIFIKACIJA ZADRA I POVEZIVANJE POLUOTOKA S OSTALIM DIJELOVIMA GRADA: LUKA FOŠA

FIG. 4. DEFORTIFICATION OF ZADAR AND LINKING THE PENINSULA WITH OTHER PARTS OF THE TOWN: FOŠA PORT

višem svojem izrazu, shvaćene kao sudjelovanje u zajedničkom životu. Lyncheva perceptivna struktura, zasnovana na „stazama, rubovima, distriktima, zarišnim točkama i znamenitostima“, zapravo je spoznajna osnova za shvaćanje grada, a time i za intelektualnu i kreativnu empatiju prema strukturi grada i njegovim stanovnicima.

Ta spontana mitolojska mapa nastala je iz modernizacijskog paradoksa koji, međutim, nije tipičan samo za Zadar. Nesretne okolnosti, naime, stvorile su od Zadra grad-kolaž, puno prije no što su Rowe i Koetter u svojoj ključnoj knjizi (tog naslova) razjasnili da zamislanje i planiranje grada kao cjeline „*from the scratch*“ zapravo je daleko od evolutivne stvarnosti života koji slojeve urbanih struktura nerijetko slaže logikom posve drukcijom od striktno planske.¹⁰ Taj se kolaž na poluotoku uglavnom dovršio do početka devadesetih, no po kopnenom dijelu, područjima s ladanjskim objektima i poljima, grad se istovremeno širio stihijski, s tek nekoliko sustavnih urbanizirajućih poteza (Bili brig, dio današnjeg Višnjika...).

Da postoji očit jaz između planiranoga i realno ostvarenoga, vidljivo je ne samo u fizičkom nego i u simboličkom prostoru, na razini percepcije ključnih vrijednosti grada, pri čemu se pokazuje da građani često vide kao važne vrijednosti zajednice posve različito od onih koje plasira javna uprava ili društvena elita odnosno da „identitetska mapa grada nastaje kao relacija zatečenog i projektiranog sustava vrijednosti“.¹¹ Ta činjenica upućuje na potrebu dubljeg aktiviranja sudionika grada u planerske procese.

Planiranje grada, kao i projektiranje njegova identiteta, ima daleko manje šanse biti održivo ako se provodi samo *top-down* metodom, no ako se koristi *bottom-up* pristup, osjećaj sudjelovanja u gradnji fizičkog i simboličkog bit će jače prisutan u svim aspektima planiranja, a angažman građana time veći i proaktivniji (Sl. 4.).

TABL. II. ZADAR – POVEĆANJE BROJA POSTELJA NA POLUOTOKU U RAZDOBLJU 2011./2015. I GODIŠNJI INDEKS RASTA

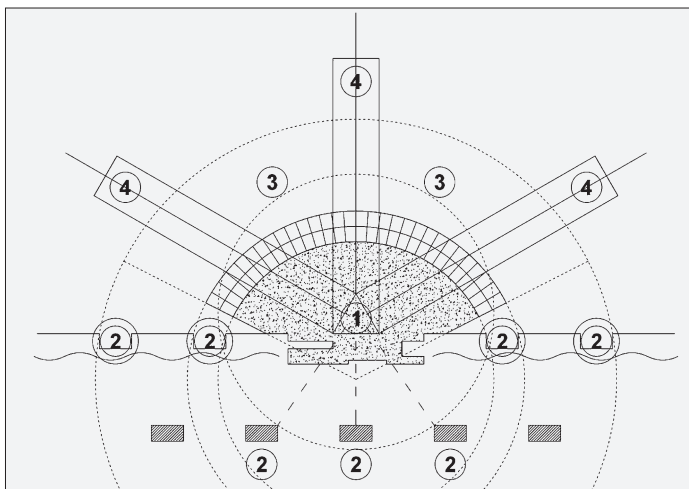
TABLE II. ZADAR – INCREASED NUMBER OF BEDS ON THE PENINSULA BETWEEN 2011 AND 2015 AND ANNUAL GROWTH RATE

Godina	Broj iznajmljivaca na poluotoku	Broj postelja na poluotoku	Indeks rasta – godišnji
2011.	30	90	
2012.	155	577	6,40
2013.	158	586	1,01
2014.	249	845	1,44
2015.	350	1100	1,30
2011. / 2015. – indeks	11,66	12,20	–

TABL. III. UKUPAN BROJ TURISTA U ZADRU (DOLASCI I NOĆENJA) ZA RAZDOBLJE 2011./2014. I GODIŠNJI INDEKS RASTA. ZA NAVEDENO RAZDOBLJE KARAKTERISTIČNO JE STALNO POVEĆANJE GODIŠNJEG INDEKSA RASTA.

TABLE III. TOTAL NUMBER OF TOURISTS IN ZADAR (ARRIVALS AND OVERNIGHT STAYS) BETWEEN 2011 AND 2014 AND ANNUAL GROWTH RATE. THE ANALYZED PERIOD SHOWS A CONTINUOUSLY INCREASING ANNUAL GROWTH RATE.

Godina	Zadar /dolasci	Indeks	Zadar /noćenja	Indeks
2011.	284.085		908.453	
2012.	293.996	103	1.122.038	104
2013.	328.884	112	1.232.309	110
2014.	392.332	114	1.428.425	109

SL. 5. SAGLEDAVANJE I ANALIZIRANJE ZADARSKOGA PROSTORA VODI K PODIZANJU RAZINE KVALITETE ŽIVOTA I U PUVIJSNOME GRADSKOM SREDIŠTU, KAKO ZA STALNO TAKO I ZA POVREMENO KORIŠTENJE, A OBUHVACA SLJEDEĆE ISTRAŽIVAČKE PROJEKTE: 1. GRAD NA KOPNU, 2. GRAD NA OBALI I OTOCIMA (KAMENI GRAD), 3. VRTNI GRAD, 4. GRADSKI KORIDORI

FIG. 5. ANALYZING THE ZADAR AREA RESULTS IN AN INCREASED QUALITY OF LIFE IN THE HISTORIC NUCLEUS BOTH FOR PERMANENT AND TEMPORARY USE. IT ENCOMPASSES THE FOLLOWING RESEARCH PROJECTS: 1. CITY ON THE MAINLAND, 2. COASTAL AND INSULAR CITY (STONE CITY), 3. GARDEN CITY, 4. CITY CORRIDORS

KAKO PLANIRATI FIZIČKU I SIMBOLIČKU RAZINU GRADA?

HOW TO PLAN THE PHYSICAL AND SYMBOLIC LAYER OF A CITY?

Domovinski je rat devedesetih ponovno nanio destruktiju gradu i time naglasio stare, ali i nove razvojne probleme Zadra. Stari su još očitiji, a novi su se samo nastavili na već postojeće. Problem prvi vezan je za ovo pitanje: ima li potencijala za širenje grada s obzirom na negativne populacijske i demografske trendove, a ne postoji nacionalna niti lokalna strategija društvenog i ekonomskog razvoja? To je, dakako, problem koji se tiče svih lokalnih zajednica u aktualnoj Hrvatskoj, a posebno je Zadra što njegova prostorna specifičnost, izostanak dosadašnjega jasnog ulaska urbanizirajuće politike u zaleđe, ali i u dužobalne poteze, navode na poklanjanje posebne pozornosti tom aspektu. Ako će se širiti, kuda i kojim pravcima? Postoji li još potreba za planiranjem velikih površina jedne namjene, poput stanovanja, ili treba poticati miješane (gotovo – hibridne) modele koji bi primjerenije mogli zadovoljiti parametre populacijske i ekonomske stvarnosti Zadra i Hrvatske? Instruktivnim se za traženje odgovora čini trend rekuperacije poljoprivrednog zemljišta i obnove nekadašnjih imanja kao svojevrsan odgovor na propast kulture masovne industrijske proizvodnje. Budući Zadar možda bi bilo moguće zamisliti i kao vrtni grad.

Problem budućeg planiranja Zadra vezan je i za temu grada na kopnu i na obali, odnosno uz pitanje – kakva bi mogla biti integralna vizija? Ako je dublje zaleđe već počelo poprimati ozbiljnu rekuperiranu fizionomiju nove poljodjelske kulture i života vezanog za taj trend, što činiti s obalom koja je u velikoj mjeri već upregnuta u rentijerski jednostavno korištenje prostora, s malom dodanom vri-

jednosti, kako na razini iskoristivosti u tijeku godine tako i na razini kulture odnosa prema prostoru? Pojedina obalna naselja, donedavno izvan gradskog perimetra, već su barem desetak godina pripojena rubovima grada. Što činiti dalje? Kako (ako ikako?) povezati zbir privatnih arkadija u prostor koji može imati i javnu dimenziju, a bez čega teško da se može tretirati kao urbani? Tu će biti potrebno naći ravnotežu ne samo između privatnoga i javnoga nego i između pojedinih gospodarskih kategorija jer dominacija rentijerskog turizma svakako ne ide u prilog tezi o širenju grada u dužobalnom pojasu.

Rješenje se možda može naći u koncepciji grada koji živi sa svojim otocima i na njima, što Zadar formalno i upravno jest, ali je ta koncepcija još uvijek polovično ugrađena u razvojne planove. Uzmemo li se u obzir i brojni ekološki okolinski izazovi kojima će područje jadranskog priobalja biti izloženo tijekom desetljeća koja dolaze, čini se itekako bitno u svim budućim prostornim planovima Zadra voditi računa o ovoj, dosad zanemarenoj dimenziji života u gradu. Već i zbog činjenice da dobar dio populacije živi dva dana u tjednu upravo u toj kopneno-otočkoj suburbanij dimenziji jer se tijekom vikenda vraća u svoj nostalgijni mentalni krajolik.

Uloga Sveučilišta u definiranju strateskih odrednica budućeg planiranja prostornog razvoja Zadra trebala bi biti izražena upravo kroz interdisciplinarni uvid u moguće razvojne scenarije. Pritom je pitanje regionalnog razvoja jedno od ključnih pitanja, što je i slučaj s većinom gradova u danas razvijenom svijetu – bez razvoja regije teško je planirati razvoj samoga grada. Sveučilište bi moglo svojim potencijalima preispitati iz različitih perspektiva što regija znači gradu, kako uza unutar granica državno-pravne cjeline Republike Hrvatske tako i prekogranična, oslonjena na prirodne konfiguracije i veze, te na kulturne i ekonomske odnose.

I na kraju, potrebno je postaviti i pitanje participacije javnosti u prostornom planiranju. Razvoj demokracije u tranzicijskim zemljama često stvara zabune oko udjela privatnoga u javnom, a sagledavanje tih relacija još je uvijek tema o kojoj nema lakih odgovora u liberalnoj stvarnosti nekadašnjih samoupravljača. S druge strane, participacija u novoj globalnoj komunikacijskoj svijesti dovodi do pozicije u kojoj je diskrecijska razina odlučivanja društvenih elita gotovo nemoguća jer je sudjelovanje javnosti zapravo neizbježno. Proces demokratizacije i društvenoga sazrijevanja nepovratan je i kao takav itekako će utjecati na metodologiju prostornog planiranja. Stoga ima sve više elemenata za zaključak kako će institut javne rasprave vrlo skoro postati nedostatan i morat će biti dopunjen aktivnom ulogom dionika zajednice u cijelom

procesu – od stvaranja strategije do detaljnijeg planiranja. Tradicionalni urbanizam u takvim bi okolnostima mogao prerasti u poligon prakticiranja demokracije i stvaranja održive budućnosti zajedničkog života u gradovima, pa tako i u Zadru.

PREMA ZAKLJUČKU – TEMATSKI (I PROBLEMSKI) OKVIRI ZA PLANERSKE AKTIVNOSTI

TOWARDS THE CONCLUSION – THEMATIC (AND PROBLEM-BASED) FRAMEWORK FOR PLANNING ACTIVITIES

Temeljem iznesenoga moguće je zaključiti da samo sveobuhvatno sagledavanje grada Zadra i njegova utjecajnog prostora može dovesti do održivih intervencija u njegovu povijesnom središtu smještenom na poluotoku.

Upravo takvo sagledavanje i analiziranje zadarskog prostora vodi k detekciji tematskih cjelina kojih bi razmatranje moglo dovesti do cilja – podizanja razine kvalitete života, kako za stalno (stanovnici) tako i za povremeno korištenje (turisti; Sl. 5.). Te su cjeline sljedeće:

1. Gradski koridori i pristupi gradu – Najvitalniji i vjerojatno najvažniji segmenti gradskog tkiva jesu gradski koridori koji zrakasto vode prema povijesnom središtu. Oni čine presjecnicu gradskog tkiva i svih njegovih funkcionalnih dijelova koji se nastavljaju jedan na drugi od gradskog središta (poluotoka) prema rubu grada i šire, zaleđu Zadra u Ravnim kotarima. Ti segmenti uz glavne prometne koridore imaju više zajedničkih osobina negoli što imaju pojedini manji segmenti koridora s njima okolnim prostorom.

2. Susret s vrtnim gradom – U sustavu održivoga funkcioniranja grada njegovo zaleđe – Ravnim kotari – čini važnu ulogu. Jedan od sve bitnijih elemenata održivosti grada jest njegova vitalnost – sposobnost da prehrani svoje stanovnike. Upravo se u tom segmentu očituje komparativna prednost Zadra u odnosu na ostale dalmatinske i kvarnerske gradove. U ovu kategoriju pripada i energetska neovisnost, tj. sposobnost grada da novim izvorima energije (solarne elektrane i vjetro-

elektrane) zadovolji veći dio svojih energetskih potreba, a one bi mogle biti smještene na manje kvalitetnim zemljištima zadarskog zaleđa (kamenjar).

3. Tradicija i *novum* javnih prostora – Tisućljetna tradicija formiranja i oblikovanja javnih prostora govori o vitalnosti grada i aktivnom uključivanju njegova stanovništva u sve procese. Još i danas među najatraktivnije i najintenzivnije javne prostore ubrajaju se oni stariji od 2000 god., uglavnom iz rimskoga razdoblja. Isto tako, jedan od važnih segmenata koje treba detaljnije istražiti jest gubljenje interesa za javni prostor od 1990. do danas, što je rezultiralo njegovom malom zastupljenošću u novim naseljima i u ukupnom prostoru grada. Taj trend prati još uvijek prisutna dominacija privatnoga nad javnim. Upravo javni je prostor jedan od bitnih i prepoznatljivih činitelja slike grada kao jednoga od najvažnijih elemenata identifikacije i prepoznatljivosti prostora koji pridonose identitetu grada više od novoizgrađene gradske strukture, pri čemu je važno i simboličko značenje javnoga prostora.

4. Grad na moru i otocima – Uz kopnene, Zadar ima i morsku magistralu. Upravo ona povezuje grad i otoke u jedinstven prometni i organizacijski sustav, a samo središte grada ima ključnu ulogu kao ishodište najvećeg broja putovanja. Ta morska magistrala umrežuje i uvezuje grad s njegovim prirodnim izdvojenim dijelovima. Istraživanje in situ vjerojatno će pokazati da današnji centralni sustav povezivanja s jednim ciljanim žarištem nije jedini mogući model povezivanja. Upravo teorija rizoma (franc. *rhizome*)¹² može ovdje naći svoju pravu primjenu na način da se umrežavanje obavi na lokalnoj razini između pojedinih izdvojenih segmenata međusobno te time jacaju veze i na rubnim dijelovima urbane strukture. Za razvoj takva urbaniziranog arhipelaga bit će potrebna sustavna analiza infrastrukturnih potencijala u odnosu na demografske i bioklimatske pokazatelje.

GRADSKI PROJEKTI KAO ALAT RAZVOJA

CITY PROJECTS AS A DEVELOPMENT TOOL

Teza o potrebi potpunog sagledavanja grada i njegova utjecajnog prostora kao pretpostavke saniranja gradskog središta potvrđuje se i u kategoriji organizacije i provedbe određenih akcija kontroliranih i upravljanih od strane gradske uprave.

Nezavisno od četiriju spomenutih problematskih pristupa sagledavanja cjelovitoga gradskog prostora kao posebna se mogućnost javlja gradski projekt ili strateški gradski projekt.¹³ Temeljni je motiv takvih projekata kontrola gradskoga teritorija, a provode se uz uvjet suglasnosti svih sudionika u projektu.

¹² Teoriju rizoma (rhizome) kao produkt filozofskog promišljanja postavili su i detaljno razradili Gilles Deleuze, Felix Guattari. U knjizi su [DELEUZE, GUATTARI, 1987: 92-93] opisani teorija i istraživanja koja govore o nehijerarhijskom sustavu. Prema Deleuzu to je način razmišljanja vezan za strukturu biljaka (korijenje/krošnjak) i njihovo kapitalno povezivanje. Ta nehijerarhijska struktura razmišljanja jedan je od rezultata projekta *Capitalism and Schizophrenia* (1972.-1980.).

¹³ U hrvatskome govornom području rabe se izrazi: gradski projekt, kapitalni projekt ili strateški projekt. U različitim govornim područjima najčešće se koriste sljedeći termini: na engleskom: *City project, City development project, City controlled project, Target area*, a na njemačkom najčešće se koristi izraz *Zielgebiet*.

„Gradski projekt čine složene aktivnosti u uređenju prostora od osobitog interesa za Grad, u kojima se Grad javlja kao sudionik u realizaciji bilo da je vlasnik zemljišta bilo da je već uložio ili će tek ulagati u novu gradsku infrastrukturu ili, općenito, u neku novu gradsku kvalitetu”¹⁴ (gradevine javne i društvene namjene, parkovi, infrastruktura i sl.). Upravo su takvi ciljani projekti pridonijeli novome identitetskom kodificiranju pojedinih zapuštenih gradskih prostora.

Osim rekonstrukcije povijesnoga gradskog središta ili njegovih pojedinih dijelova, sadržaj gradskih projekata može biti stanogradnja (socijalno ili obiteljsko), kontrola rubnih područja grada, gradnja uz velike gradske ulice, postojeće i potencijalne trase javnoga gradskog prometa, grad uz željezničku prugu, gradnja uz afirmirane i planirane gradske poteze – projekti važni za sliku grada, rekonstrukcija postojećeg tkiva grada, gradnja na prostorima stare industrije, projekti zelenila, sportske rekreacijske zone, ekoprojekti – novi gradski parkovi.¹⁵

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Da bi se riješio problem života u povijesnome središtu grada Zadra, primarno je potrebno podići kvalitetu i učinkovitost cjelokupnoga gospodarstva, a time posredno podići i kvalitetu života u cijelome gradu. Na taj bi se način smanjio broj građana koji iz ekonomskih

razloga napuštaju poluotok. Prostorni zahvati odnosno razvojne strategije sirenja grada trebale bi obuhvatiti širi prostor grada i njegove okolice kako bi se u tom kontekstu sagledao i novi održivi smisao povijesnog središta i njegove turističke funkcije. U sklopu takva, novoga širokog shvaćanja grada, rekonstrukcija povijesnoga gradskog središta trebala bi biti primarni gradski i društveni projekt kojim će se ostvariti razvojne perspektive Zadra. Cilj bi trebao biti pronalaznje skladnog međuodnosa suvremenoga grada i njegova povijesnog središta u funkciji održivog turizma koji se ne odvija na štetu kvalitetnog života građana. Simbioza kvalitete lokalnog života, visok društveni standard i zadovoljavanje potreba turista u istome prostoru omogućit će održivi model turističke djelatnosti u povijesnome središtu grada.

Identitetu Zadra trebalo bi pristupiti sveobuhvatno, znanstveno, empirijski i planski, ali i participativno, s maksimalnim uključenjem građana i zainteresiranih skupina. Rekonstrukcija povijesnoga gradskog središta jest proces koji bi se odvijao desetljećima i koji bi uspostavio sveobuhvatan okvir društvenih, funkcionalnih i strukturalnih promjena. Nije preuranjeno niti pretenciozno zaključiti kako je riječ o pothvatu jednake važnosti za budućnost kakvo je svojevremeno imala poslijeratna obnova ratom porušenog zadarskoga gradskog središta. S tom razlikom što je tada iz fizičkih ruševina stvarana nova nastanjiva struktura, a danas u fizički i simbolički ispražnjeno središte grada treba unijeti novi život.

¹⁴ Definicija gradskog projekta prema GUP-u Grada Zagreba iz 2007.

¹⁵ Primjer detaljnog navođenja mogućeg korištenja procedure gradskog projekta još je krajem 90-ih godina 20. stoljeća prezentiran u planu grada pod nazivom *Zagreb 2000+ Nova urbana strategija*.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. DELEUZE, G.; GUATTARI, F. (1987.), *Rhizome*: 92-93
2. GAVRANOVIĆ, A. (2015.), *Kuda plovi (nas) turistički brod?*, „Suvremena trgovina”, 4: 18-19, Zagreb
3. GOBE, M. (2002.), *Citizen Brand, Ten Commandments for Transforming Brand Culture in a Consumer Society*, Allworth Press Kavartzis, M., *From City Marketing to City Branding*, Rijks-universiteit Groningen, 2008. [ISBN: 978-90-367-3552-0]
4. JUKIĆ, T. [ur.] (2015.), *Afirmacija zadarskog Poluotoka – suvremene turističke intervencije i zaustavljanje trenda iseljavanja iz gradskih središta*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Grad Zadar (dostupno u Kabinetu za urbanizam Arhitektonskog fakulteta)
5. LYNCH, K. (1960.), *The Image of the City*, Harvard-MIT Joint Center for Urban Studies, MIT Press
6. ROWE, K.; KOETTER, F. (1984.), *Collage City*, MIT Press, Cambridge Mass
7. VUKIĆ, F. (2006.), *Topografija identiteta grada Zadra*, Studija potencijala razvoja simboličkih vrijednosti grada, Županijski zavod za prostorno planiranje i Grad Zadar
8. VUKIĆ, F. (2013.), *Grad kao identitetski sustav, Prema metodi sustavnog projektiranja identiteta grada*, Arhitektonski fakultet, Studij dizajna, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

IZVORI

SOURCES

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

1. http://www.mint.hr/UserDocsImages/4-3-2_dzs_%202014.pdf
2. https://hr.wikipedia.org/wiki/Turizam_u_Hrvatskoj
3. http://www.mint.hr/UserDocsImages/4-3-2_dzs_%202014.pdf

IZVORI ILUSTRACIJA I TABLICA

ILLUSTRATION AND TABLE SOURCES

SL. 1.	Projekt studenta Marka Skoblara
SL. 2.	Autori
SL. 3.	Projekt studenta Mate Viduke
SL. 4.	Projekt studenta Viktora Vdovica i Filipa Vidovica
SL. 5.	Tihomir Jukić
TABL. I.	Državni zavod za statistiku, Priopćenje, Zagreb, 11. veljače 2015., 2015 broj: 4.3.2.; http://www.mint.hr/UserDocsImages/4-3-2_dzs_%202014.pdf
TABL. II. I III.	Turistička zajednica grada Zadra

SAŽETAK

SUMMARY

DEVELOPMENT PERSPECTIVE OF ZADAR HISTORIC NUCLEI, MODERN CITY AND SUSTAINABLE TOURISM

The historic nucleus of Zadar has been undergoing a major functional and, to a lesser extent, structural transformation in the context of a growing phenomenon typical of transitional countries. Spaces previously used for housing have been altered to accommodate tourist facilities. Dwelling units have been turned into tourist apartments and hostels while the city dwellers gradually move out of the Peninsula. Tourism industry represents a considerable share of economic activity in Zadar. All parts of Zadar Peninsula have not experienced these changes in the same way. Moreover, the concept of urban reconstruction is not entirely clear. Some parts are derelict and therefore unattractive to permanent dwellers and tourists alike.

This paper focuses on the city's historic nucleus in the context of its urban development and on the phenomenon of the city's identity which primarily refers to how local cultural and historic values are perceived both by tourists and city dwellers.

The last detailed and comprehensive study of the Peninsula was undertaken in 1989 when the entire area was surveyed and studied within the Urban-planning workshop project at the Faculty of Architecture in Zagreb. The results were represented graphically showing the use of the ground-floor levels in all buildings, the use of the upper floors, the height and number of floors in buildings, and traffic (in motion, at a standstill, public...). The same type of newly-acquired data compared to those from 1989 indicate processes and changes used as the starting points in defining the pro-

grams of the suggested projects. The on-going transformation processes are viewed in the context of beneficial changes affecting the whole urban area. They should be perceived as an integral part of the planning strategies aimed at the entire city's development. One should bear in mind that tourists prefer cities with active daily life as it is also an important segment of their urban identity.

Changes in the city's economic policy have been brought about by industrial modernization and economic transition processes following Croatia's declaration of independence. As a result, important segments of Zadar's economy were ruined. Zadar thus became an appropriate target for new strategic planning. Tourist industry is frequently accused of having initiated the processes that are currently going on in Zadar's historic nucleus. However, tourism is certainly not the only cause of the current situation. Other factors and processes also play a role such as: a growing tourist interest for city visits, high prices of land and consequently of apartments, a relatively small percentage of vacant land owned by the town government as well as inadequate and insufficient facilities necessary for a good standard of living in the historic nucleus.

Modern trends in tourism suggest the need for a better evaluation of the natural and cultural heritage including its more adequate presentation and everyday use. A high-quality tourist evaluation and a more efficient use of the historic nucleus depend on the available information about the local way of life, a more personalized approach to tourist offer,

emphasis on special characteristics and a provision of a wide range of interesting activities. It is therefore vital to consider the city as an integral entity. A solution might possibly be the concept of a city which extends to its neighbouring islands.

A key component of urban everyday life is the city's identity before and during the industrial modernization process as well as nowadays in the transitional deindustrialization period. Identity is a key symbolic construct of social living in a city playing a productive role in its overall image. Unfavourable circumstances turned Zadar into a so-called "city-collage". The "collage" was mostly completed across the peninsula until the early 1990s. However, the city experienced an uncontrolled sprawl over the former countryside areas and fields with few systematically conceived urban areas.

Planning a city and designing its identity in terms of sustainability should inevitably be based on a bottom-up approach. The university should be involved in defining strategic physical planning of Zadar through some sort of an interdisciplinary insight into possible development scenarios. Urban space and city's identity should be approached globally. Within this policy it is vital to devise planning strategies for the historic nucleus as well. Some visionary concepts have been formulated which might become the frameworks for future planning and design interventions: city corridors and access, the contact between the city and its rural hinterland, public spaces, city on sea and on the islands, and city projects as a special kind of development category.

**TIHOMIR JUKIĆ
FEDA VUKIĆ**

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **TIHOMIR JUKIĆ** redoviti je profesor na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Područje interesa: suvremeni procesi u gradu, planiranje i preobrazba grada, transformacija zapuštenih industrijskih područja.

Dr.sc. **FEDA VUKIĆ** doktorirao je u području teorije dizajna na Univerzitetu u Ljubljani. Od 1994. godine predaje teoriju i povijest dizajna na Studiju dizajna Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Stipendist je The Wolfsonian Foundation / Florida International University 1995.

TIHOMIR JUKIĆ, Ph.D., full professor in the Department of Urban and Physical Planning and Landscape Architecture at the Faculty of Architecture in Zagreb. His research interests focus on contemporary urban processes, city planning and redevelopment, revitalization of derelict industrial areas.

FEDA VUKIĆ, Ph.D., earned his Ph.D. with his doctoral thesis in design theory at the University of Ljubljana. Since 1994 he has been teaching the history and theory of design at the School of Design, Faculty of Architecture in Zagreb. In 1995 he won a scholarship from the Wolfsonian Foundation.

